

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2002

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΛΑ)

Η ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΔΥΟ ΕΠΙΜΑΧΟΙ ΘΕΣΜΟΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ ὁμιλία μου ἔχει ὡς θέμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀξιοπρέπειας, δύο αἰτήματα νομοθετικῆς πολιτικῆς, συνυφασμένα ἐξ ἄλλου μὲ προσωπικὴ προσπάθειά μου ἀπὸ τεσσαρακονταετίας καὶ πλέον. Οἱ σχετικὲς πρὸς αὐτὰ προτάσεις μου εἰσακούσθηκαν μερικῶς μόνον ἢ καὶ τι χειρόν. Ἀποφάσισα, λοιπόν, νὰ ἐκφράσω τὰ προκείμενα νομοθετικὰ αἰτήματα καὶ ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας, ὥστε νὰ ἐνισχύσω τὴν προβολή τους καὶ μὲ τὸ γόητρό της, ἀλλὰ καὶ νὰ μείνουν γιὰ τὴν Ἱστορία καταγεγραμμένα στὰ Πρακτικά της.

Εἶναι ἄρα εὐλογο νὰ ὑπάρχουν στὸ κείμενο τῆς ὁμιλίας μου ὅχι ὀλίγες ἐπαναλήψεις ὅσων ἔχω ἄλλοτε ἀναπτύξει καὶ διακηρύξει ἀπὸ διάφορα βήματα ἢ σὲ διάφορα δημοσιεύματά μου. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ ὅ,τι γράφει ὁ Πλάτων σὲ ὄψιμο ἔργο του, καὶ συγκεκριμένα στὸν διάλογο *Φίληβος* (59a-60a): «εὖ δ' ἢ παροιμία δοκεῖ ἔχειν τὸ καὶ δις καὶ τρίς τό γε καλῶς ἔχον ἐπαναπολεῖν τῷ λόγῳ δεῖν».

*
* *

Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς κοσμολογίας, ἐννοημένης ὅμως, ὅχι ἄρτια, ὅπως συμβαίνει συνήθως, ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται νὰ εἶναι κάτι ἀπειροελάχιστο¹, ἐνταγμένο στὸ ἀπειροδιάστατο Σύμπαν· καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ εἰδικῶν ἐπιστημῶν παρουσιάζεται προπάντων μὲ τονισμό τῶν ἐξαρτήσεων καὶ προσδιορισμῶν του ἀπὸ στοιχεῖα καὶ δυνάμεις τοῦ κόσμου.

1. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, *Φιλοσοφία καὶ Θεωρία τοῦ Πολιτισμοῦ*, 2001, σελ. 60.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ αὐτεπίγνωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπόλυτης ἀξίας², ἐφικτὴ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς γνήσιας φιλοσοφίας, ἥ καὶ σύνδρομη τῆς προ-ἐπιστημονικῆς ἀθωότητος. Χωρὶς αὐτὴν δὲν ἐξηγεῖται ἡ συστατικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία, θαυμαστὴ πηγὴ δημιουργικότητος καὶ ἠθικότητος: λυτρωτικὴ ἀπὸ τῆ δυναστικῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐνστίκτου, δημιουργικὴ τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀναπλαστικὴ στοιχείων τοῦ κόσμου, καὶ διαγνωστικὴ τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου, γεννητικὴ τῆς ἰδέας τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν σύστοιχων ἠθικῶν ἀξιῶν εὐθύνης καὶ τιμῆς. Αὕτῃ ἀποτελεῖ τὴν ἀδῆριττὴ προϋπόθεση τοῦ κύρους τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος, ἄρα καὶ τῶν δοξασιῶν τῆς κοσμολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Μὲ αὐτὴν, καὶ μόνο μὲ αὐτὴν, θεμελιώνεται ἠθικὰ ἡ ἀνένδοτὴ ἀρχαίόθεν ἀπαγόρευση τῆς ἀνθρωποφαγίας, καὶ ἡ κατ' ἀρχὴν ἀπαγόρευση ἐπίσης τῆς ἀνθρωποκτονίας.

Σὲ λειτουργικὴ συνάρτηση πρὸς τὴν κοινωνία, ἡ ἀπόλυτὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιβάλλει τὸν ἔμπρακτο σεβασμὸ τῆς, ὅ,τι καὶ προσπαθοῦν στὴν ἐποχὴ μας νὰ θεσπίσουν οἱ περίφημες οἰκουμενικῆς ἐμβέλειας Διακηρύξεις τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων, ἔστω καὶ συνταγμένες δίχως τὴν πρέπουσα πραξιολογικὴ ἀλληλουχία³.

*

* *

Σπουδαία ἔννοια, συμπεριληπτικὴ τῶν πλείστων ἀνθρώπινων δικαιωμάτων, ἄρα εὐλαβητέα κατ' ἐξοχὴν, καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο στὴν ὅποια συμπεριφορὰ του, καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους στὴ συμπεριφορὰ τους πρὸς αὐτόν, καὶ ἀπὸ τοὺς φορεῖς ἰδιαιτέρα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, εἶναι ἡ λεγόμενη ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, βαθύβλυστὴ αὐτοσυναίσθηση τῆς προσωπικῆς του ἠθικότητος, βαρυσήμαντὴ πρὸς τὴν κοινωνία προβολὴ τῆς ἀπόλυτης ἀξίας του.

Ὁ αὐτοσεβασμὸς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἀξιοπρέπειάς του ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὴν ὡς ἀπόλυτο αἶτημα, ἔστω καὶ ἂν συνεπάγεται διακινδύνευση καὶ τῆς ζωῆς του. Κατηγορικὸς εἶναι ὁ λόγος τοῦ Σοφοκλέους: «Ἄλλ' ἢ καλῶς ζῆν ἢ καλῶς τεθνηχέειν / τὸν εὐγενῆ χρὴ» Αἶας, 479-480. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὑψηλοῦ τραγικοῦ λόγου. Ἀπὸ τῆ σκοπιᾶ ὅμως τῆς νηφάλιας ἠθικῆς διαφαίνεται πρόβλημα βαρύτατο ἀντίκρου σὲ καταστάσεις ὀριακές: ὅταν ἡ ἀπόλυτὴ ἐμμονὴ τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου στὶς ὑπαγορεύσεις τῆς ἀξιοπρέπειας συνεπάγεται καταστροφὴ ἀγαθῶν ὑπέρτατης ἀξίας, ἴσης ἢ καὶ ὑπέρτερης ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἀτομικῆς του ἀξιοπρέπειας. Εἶναι περίπτωσις κλασσικῆς ἀντινομίας, ὅπου καλεῖται ὁ ἠθικὸς λογισμὸς τοῦ ἀνθρώ-

2. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Περὶ προσώπων καὶ θεσμῶν, 2000, σελ. 94.

3. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς φιλοσοφίας, Revue Hellénique des Droits de l'Homme, II, 2000, σελ. 529-530.

που νὰ ἐπινοήσῃ λύση τοῦ προβλήματος, ἀποφευκτικὴ τῶν δύο ἀκροτήτων, δηλαδὴ καὶ τοῦ ἡθικοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς νωχέλειας. Ὑπενθυμίζω τὸν ἀφορισμὸ *fiat justitia et pereat mundus*, περιεκτικὸν ἀκρότητας μέχρι παραλογισμοῦ, ἰσοδύναμον, σχετικὰ μὲ τὴν ἀξιοπρέπεια, πρὸς ἀπαίτηση τυχόν «νὰ σώσω τὴν ἀξιοπρέπειά μου καὶ ἂς ἐπέλθῃ καταστροφή τῶν πάντων γύρω μου». Καὶ ὑπενθυμίζω ἐπίσης τὴν ἐπισήμανση πρὸς σωφροσύνη τοῦ ἀφορισμοῦ *summum jus, summa injuria*, παραινε-
 τικοῦ πρὸς ἀποφυγὴ τῆς ἀμετρίας στὴν ἐπιβολὴ τοῦ δικαίου. Ἦδὴ ἄλλωστε ὁ Αἰσχύλος προειδοποιοῦσε: «τὸ δίκαιον μεταβαίνει».

Ὅποια ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ προβληματικὴ τῶν ὀριακῶν περιστάσεων, ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου στὸν καθημερινὸ ἀγώνα τῆς ζωῆς του παραμένει πάντοτε ὡς ἡ μύχια κατάφαση τῆς προσωπικῆς του ἡθικότητας. Καὶ ἀπόκειται κάθε φορὰ στὴν διαίσθησή του νὰ διαβλέψῃ καὶ στὸ λογισμό του νὰ σταθμίσει τίς ἡθικὲς παρασυνέπειες τυχόν τῆς ἐμμονῆς στίς ὑπαγορεύσεις τῆς συνθετικῆς αὐτῆς ἡθικῆς ἀξίας, τῆς ὀνομαζόμενης ἀξιοπρέπεια.

Προβληματισμὸς ἐπίσης ἀνακύπτει καὶ ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸ τῆς ἀξιοπρέπειας τῶν πολιτῶν ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας: ὅταν ὑπάρχουν καταστάσεις ἀκραῖα ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν κοινωνία.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως, πρὸς τὴν ἀξιοπρέπεια εἶναι βαθιὰ βιωματικὴ. Δικαιοῦμαι καὶ ὀφείλω νὰ τὸ θεβαιώσω. Ἀνήκω σὲ πολὺπαθη γενεά. Καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς ἐνεῖχαν μεγάλες ἐξάρσεις, ἀλλὰ προπάντων βαριεὲς δοκιμασίες. Ἡ δεκαετία ἰδιαίτερα τῆς ζωῆς τῆς 1940 ἕως 1949 ὑπῆρξε κατὰμεστη ἀπὸ φοβερὴ δυσμοιρία, ὅσο καὶ ἂν λαμπρύνεται ἀπὸ τὰ κλέη τῆς νικητήριας ἄμυνας ὑπὲρ τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Ὁ πόλεμος, καὶ ὁ πιὸ δίκαιος, καὶ ὁ πιὸ ἔνδοξος, εἶναι πάντοτε κάτι ἀποτρόπαιο⁴. Καὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔζησε τὰ πάνδεινα τοῦ πολέμου, τοῦ φρικτότερου στὴν Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας.

Συνέβη ὅμως ἐπὶ πλεόν, τὸ ἔπος τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου νὰ ἐπαχολουθηθεῖ ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Ἐζήσαμε τότε, πιστεύω, τὴν πιὸ θλιβερὴ πλὴν τοῦ Αὐγούστου 1922, περίοδο τῆς Νεώτερης Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, μεστή ἀπὸ ἀλληλοφονίες τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ οἰκτρὲς ἡθικὲς ἀσχημίες. Ἀλλά, στὸ ζοφερὸ ἐκεῖνο ἱστορικὸ τοπίο τῆς εὐρύτερης περιόδου 1940-1949, ἀπαστράπτουν στιγμὲς υπέρτατου ἥρωισμοῦ, καὶ ἰδιαίτερα θριάμβου τῆς ἀξιοπρέπειας. Πολλοὶ τῆς γενεᾶς μου καὶ νεώτεροι θυσιάσαν τὴ ζωὴ τους καὶ υπέστησαν βασανιστήρια, γιὰ νὰ περισώσουν τὴν προσωπικὴ τους ἀξιοπρέπεια. Οὐδέποτε ἴσως τόσο πυκνὰ ἐπαληθεύθηκε ὁ

4. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Θεσμοὶ ὁλέθρου τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνάπτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 77, 2002, σελ. 5-7.

ὕμνος τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν Ἑλλάδα· «Ἀρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ, σᾶς πέρι, παρθένε, μορφᾶς καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος/ καὶ πόνους τλῆναι μαλεροῦς ἀκάμαντας»⁵. Πολλοὶ Ἕλληνες τότε ἀρίστευσαν ὡς ἥρωες τῆς ἀξιοπρέπειας· καθὼς ἀποδέχθησαν, γιὰ νὰ μὴ τὴν προδώσουν, «καὶ θανεῖν» καὶ «πόνους τλῆναι μαλεροῦς ἀκάμαντας». Ὁ λόγος περὶ ἀξιοπρέπειας δὲν ὁλοκληρώνεται διόχως τὴν εὐλαβικὴ μνεία τους.

Ὁ αὐτοσεβασμὸς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἀξιοπρέπειάς του εἶναι στοιχεῖο καίριο τῆς ἠθικῆς του εὐγένειας. Ὁ σεβασμὸς τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν γύρω του κοινωνία, καὶ ἰδιαίτερα τοὺς φορεῖς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, εἶναι στοιχεῖο κρίσιμο τοῦ ἠθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς γύρω του κοινωνίας.

Καὶ συμβαίνει στὸ ἰσχύον Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, παράγραφος 2 τοῦ ἀρθροῦ 7, νὰ προστατεύεται ρητὰ ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια: «Αἱ βάσανοι, οἰαδήποτε σωματικὴ κάκωσις..., ὡς καὶ πᾶσα ἑτέρα προσβολὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ἀπαγορεύονται καὶ τιμωροῦνται, ὡς νόμος ὀρίζει».

Οὐσιαστικὴ προσβολὴ ὅμως τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καὶ ἂν συγκαλυμμένη κάπως ἀπὸ τὴν ἠθικὰ ναρκωτικὴ ἐνέργεια τῆς συνήθειας, ἐπιφέρουν δύο καὶ ἄλλως ἐλαττωματικοὶ θεσμοί: ὁ θεσμὸς τοῦ ἐπωνύμου ἐπὶ γυναικῶν, ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου ἐπὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

*

* *

Ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου γεννήθηκε σὲ πρωτόγονους λαούς, ὅπου ἐπικρατοῦσε ὁ μαγικὸς χαρακτήρας σὲ πολλὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ οὐσία τοῦ ὅρκου ἔχει μαγικὴ ρίζα. Ἐκεῖνος, ποὺ ὀρκιζόταν π.χ. στὸ σπαθί του ἢ στὸ κεφάλι του, πίστευε πὼς μὲ τίς λέξεις τοῦ ὅρκου δέσμευε μαγικά, ἔτσι ἔθετε σὰν ἐνέχυρο, τὸ σπαθί του ἢ τὸ κεφάλι του, ὥστε σὲ περίπτωσι ψευδορκίας ἢ ἐπιορκίας νὰ ἐκπληρωνόταν ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς μαγείας, τὴ σύμφυτη μὲ τίς λέξεις τοῦ ὅρκου, ἡ αὐτοκατάρρα, ἡ συστατικὴ τοῦ ὅρκου, νὰ καταστρεφόταν δηλαδὴ τὸ «ἐνέχυρασμένο»⁶ ἀγαθό, τὸ σπαθί του ἢ τὸ κεφάλι του. Ὅποια ὅμως ἐξέλιξη καὶ ἂν ἔλαβε ὁ ὅρκος στὶς κοινωνίες, τίς μεταγενέστερες ἀπὸ τὸ μαγικὸ στάδιο τῆς ἀνθρωπότητας, δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ἔχει στὴ σύστασή του κάτι ἀπὸ τὴ μαγικὴ προέλευσή του, καὶ μάλιστα ὅ,τι ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἰδιοσυστασίαν του. Ἡ ὀρκοδοσία λοιπὸν ἀπάδει ὀλωσδιόλου στὸ σημερινὸ καθεστὼς πολιτισμοῦ, καθὼς ἐνέχει ἐπανυπαγωγὴ στὸ καθεστὼς μαγικῆς νοοτροπίας πρωτογόνων λαῶν.

5. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Μελετήματα Φιλοσοφίας, 1978, σελ. 191.

6. Βλ. Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, II, 1927, σ. 164.

Ὁ θεσμός τοῦ ὅρκου προσβάλλει ἄμεσα τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἄρα τὴν ἐλευθερία τοῦ πολίτου. Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρκου σημαίνει ἔκφραση δυσπιστίας πρὸς τὴν ἀνώμοτη δῆλωση τοῦ ἀνθρώπου, ἀμφισβήτηση ἄρα γενικὰ τῆς εἰλικρινείας του, βασικοῦ στοιχείου τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος⁷. καὶ μαζί ἐνέχει ψυχικὸ ἐξαναγκασμὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μὴ ψευδολογία ἢ πρὸς μὴ ἀθέτηση ὑποσχέσεως, μὲ τὴν ἐπίσειση μιᾶς τιμωρίας ἀπὸ δυνάμεις ὑπερλογικές, χειρισμὸ τοῦ δηλαδὴ σὰν νὰ εἶναι ἀνθρωπάριο μὲ δούλιο φρόνημα. Ἐκφραστικώτατος εἶναι ὁ στίχος 650 στὸν Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶ τοῦ Σοφοκλέους, ὅπου ὁ Οἰδίπους λέγει στὸν Θησέα: «Οὔτοι σ' ὕφ' ὅρκου ὡς κακὸν πιστώσομαι». Καὶ ρητὸς εἶναι ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Πλουτάρχου (Αἵτια Ρωμαϊκά, 44) «...βάσανός τις ἐλευθέρων ὁ ὅρκος ἐστί».

Ἡ διπλὴ αὐτὴ προσβολὴ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου, ἡ σύμφυτη πρὸς τὴν ἐπιβολὴ τῆς ὀρκοδοσίας, καθὼς δηλαδὴ ἔτσι χαρακτηρίζεται ὁ ἀνθρωπος ἀναξίοπιστος καθ' ἑαυτὸν καὶ μαζί ψυχικὰ ἐκβιάσιμος, ἀπευθύνεται σήμερα (9 Μαΐου 1963) κατὰ πρόσωπο σὲ κάθε πολίτη, καὶ τὸν πὺ ἀνεπίληπτο ἠθικά, ὅποτε προσέρχεται νὰ παράσχει στὴ δικαστικὴ λειτουργία τίς ὑπηρεσίες του ὡς μάρτυς... Μιὰ τέτοια ὅμως προσβολὴ τῆς ἀξιοπρέπειας εἶναι ἀσυμβίβαστη πρὸς τὴν οὐσία τοῦ δικαίου, καὶ εἰδικὰ πρὸς τὴν ἠθικὴ φύση του.

Ὁ θεσμός τοῦ ὅρκου λοιπὸν ἀποκλείεται σὲ οἰοδήποτε ἀληθινὸ κράτος δικαίου⁸, ὅπου βασικὴ ἀξία εἶναι ὁ ἀνθρωπος, σεβαστὸς δηλαδὴ στὴν ἐλευθερία του, ἄρα καὶ στὴν ἀξιοπρέπειά του, καὶ ὅχι σὰν ἄθλιο ἀνθρωπάριο, δεκτικὸ ἐξευτελιστικοῦ χειρισμοῦ ἀπὸ μιὰ ὠμὴ κρατικὴ ἐξουσία.

Ἡ ὀρκοδοσία ὅμως, σὰν δόση ὅρκου «θηρησκευτικοῦ», ἀποτελεῖ ἀκόμη καὶ προσβολὴ τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν. Ἡ σύσταση τοῦ θρησκευτικοῦ ὅρκου περιέχει ἐπὶ κλήση μιᾶς οἰονεὶ παρουσίας τοῦ θεοῦ στὴν ὥρα τῆς ὀρκοδοσίας, ὥστε ν' ἀποτελέσει κάτι σὰν ἐγγύηση καὶ ὑπερμαρτυρία⁹ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν δηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀναξίοπιστων χωρὶς αὐτή. Καὶ ἡ χρῆση ὅμως τοῦ ὅρκου σὲ μιὰ πολὺ θετικιστικὴ ἔννοια, σὰν μέσου δηλαδὴ ἀπλῶς γιὰ νὰ προκαλέσει τὸν μεταφυσικὸ φόβο τῆς θεόθεν τιμωρίας σὲ περίπτωση ψευδολογίας, — κάτι συμβιβάσιμο καὶ μὲ τὴν ἀνοχή

7. Βλ. *Patrologia graeca*, Migne, 29, 261: «Αἰσχρὸν γὰρ παντελῶς καὶ ἀνόητον ἑαυτοῦ κατηγορεῖν ὡς ἀναξίου πίστεως καὶ τὴν ἐκ τῶν ὀρκῶν ἀσφάλειαν ἐπιφέρεισθαι», καθὼς καὶ τὴν ὑπερήφανη ἄρνηση ἀπὸ τὸν Αἰσχύλου (Ἀπόσπασμα 290) τοῦ αὐτόδοτου κύρους τοῦ ὅρκου: «οὐκ ἀνδρὸς ὅρκου πίσις, ἀλλ' ὅρκων ἀνήρ».

8. Περὶ κράτους δικαίου βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, *Μελετήματα Πολιτικῆς Φιλοσοφίας*, 1983⁴, σελ. 49-71.

9. Βλ. *Holböck Handbuch des Kirchenrechts*, 1951, σ. 824.

τοῦ ὅρκου τῶν ἀλλοθρήσκων – ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα ὄχι μόνο καθημερινοποίηση καὶ ἀντίστοιχο ἐξευτελισμὸ τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ ἱεροκαπηλεία, ἡθικὰ ὀλωσδιόλου ἀπαράδεκτη, προπάντων σὰν πράξη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ποὺ ἔτσι ἐμφανίζεται νὰ ἐκμεταλλεύεται χυδαῖα τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα τῶν πολιτῶν.

Ἡ ἐκδηλῆ αὐτῇ ἀνευλάβεια στὴ χρῆση τοῦ ὅρκου ἐπισημοποιεῖται ἰδιαίτερα μὲ ὅ,τι χαρακτηρίζεται σὰν πρόοδος στὴν πολιτικὴ δικονομία, μὲ τὴ λεγόμενη ἐλεύθερη ἐκτίμηση τοῦ ὅρκου ἀπὸ τὸν δικαστὴ. Μὲ αὐτὴν δηλαδὴ ὁ ὅρκος, ποὺ ἀπὸ τὴν φύση του ἔχει κάτι ἀπόλυτο, σχετικοποιεῖται ἀπερίφραστα, καὶ ἄρα εὐτελίζεται οἰκτρά· καταντάει ψιμύθιο ἀπλὸ τῆς μαρτυρίας, ποὺ ἐπηρεάζει τὴν ἐντύπωση τῶν δικαστῶν γιὰ τὴν ἀλήθειά της, ἀνάλογα μὲ τὴ διορατικότητά ἢ τὴν ἀφέλεια ἢ τὴν εὐαισθησία τους, ὅπως οἰοδήποτε ψιμύθιο ἐπηρεάζει τὴν ἐντύπωση γιὰ τὴν καλλονὴ τοῦ ψιμυθωμένου προσώπου.

Βαρύτατη ὅμως ἀνευλάβεια, ποὺ ὑπερβαίνει κάθε πιθανότητα, ἐνυπάρχει στὴ δόση ὅρκου ἀπὸ χριστιανό, καὶ μάλιστα μὲ χρῆση τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ Εὐαγγέλιο ἀπαγορεύει ρητὰ καὶ ριζικὰ τὸν ὅρκον· ὄχι δηλαδὴ ἀπλῶς τὴν ψευδορκία ἢ τὴν πληθωρικὴ χρῆση τοῦ ὅρκου γιὰ τὰ πιὸ ἀσήμαντα, ὅπως ὑποστηρίζεται κάποτε συμβιβαστικά. Εἶναι κατηγορηματικὰ τὰ δυὸ μόνον χωρία τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπου ἀντιμετωπίζεται δεοντολογικὰ ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου (Κατὰ Ματθαῖον, 5, 33-37, Ἐπιστολὴ Ἰακώβου, 5, 12). Στὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ χωρία κηρύσσει ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς «πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις οὐκ ἐπιορκήσεις... ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμόσαι ὅλως... ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν». Ἡ δόση ὅρκου λοιπὸν ἀπὸ χριστιανό, καὶ μάλιστα μὲ τὸ Εὐαγγέλιον στὰ χέρια, πράξη δηλαδὴ ἀπίθανη καὶ ὅμως συχνότατη, ποὺ ἐνέχει καταπάτηση ρητῆς ἐντολῆς του, καὶ ὅμως ἐπιτελεῖται μὲ ἐπικλήση καὶ ἀφή του, ἀποτελεῖ καὶ ἀμάρτημα καὶ ἀπρέπεια. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὅρκου ἀπὸ κράτος, ποὺ αὐτοχαρακτηρίζεται χριστιανικό, ἀποτελεῖ ἀκατανόμαστη ἀσχημία καὶ ἀσυνέπεια.

Καὶ ἂς μὴ ἀγνοεῖται ἡ τελευταία ἐπὶ τοῦ θεματος ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, προσυπογραμμένη ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ὀρθοδόξους Πατριάρχες. Εἶναι ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου τοῦ 1849 καὶ βρίσκεται δημοσιευμένη στὸ «Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων» τῶν Ράλλη καὶ Ποτλῆ (1855) τ.ε'. Ἡ πατριαρχικὴ αὐτὴ ἐγκύκλιος ἀναγράφει, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα: «συνωδὰ τῇ θείᾳ διακελεύσει τοῦ Σωτῆρος καὶ ταῖς Ἀποστολικαῖς καὶ Πατερικαῖς ἀποφάσεσιν, ἀθέμιτον ὅλως παρὰ τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀμωμήτῳ ἡμῶν πίστει διακηρύττει τὸ ὀρκίσσθαι τοὺς εὐσεβεῖς Χριστιανοὺς εἴτε κατ' ἰδίαν εἴτε καὶ ἐν δικαστηρίοις».

Ἀξίζει ὅμως νὰ προστεθεῖ, ὅτι ὅρκος χριστιανοῦ εἶναι κάτι ὄχι ἀπλῶς ἀπαγορευμένο, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατο. Μάταια ὁ χριστιανὸς ψαύει τὸ Εὐαγγέλιον, μάταια ἐπίσης

προφέρει λέξεις δῆθεν ὅρκου. Γιὰ τὴ σύσταση τοῦ ὅρκου ἀπαιτεῖται ἄλλο κάτι: ἀπαιτεῖται καὶ νὰ εἶναι ἡ ἐπικύληση τοῦ Θεοῦ παραδεκτή, κάτι ἀνέφικτο, ἀφοῦ «θεῖα διακελεύσει» ἀπαγορεύεται «ὅλως» τὸ «ὀρκίζεσθαι».

Μήπως ὅμως ἔχει καὶ σκοπιμότητα πρακτικὴ, βοηθεῖ δηλαδὴ τὴν εὐδόωση τῆς δικαστικῆς λειτουργίας, ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου; Ἡ «πρακτικὴ» προοπτικὴ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ὅρκου εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ φόβου τῆς θεότης τιμωρίας σὲ περίπτωσι ψευδορκίας, σὰν μέσου ἀπλῶς γιὰ νὰ ἐξαναγκασθοῦν πρὸς μὴ ψευδολογία ὅσοι τυχὸν θὰ ψευδολογοῦσαν μᾶλλον χωρὶς τὴ δόση ὅρκου. Ἡ ἐπαλήθευσσις ὅμως τῆς προοπτικῆς αὐτῆς ἔχει προϋπόθεσι τὴ θεοσέβεια τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν, κάτι ἀναμφίβολα ὑπαρκτὸ σὲ ἄλλες ἐποχές. Σήμερα ὅμως ἡ θεοσέβεια, πού νὰ ἐπιφέρει τὴν ἀποφυγὴ τῆς ψευδορκίας, εἶναι κάτι ἀνύπαρκτο σὲ ἰκανὸ ἀριθμὸ πολιτῶν. Ἔτσι, ὅχι μόνο ἀνώφελος¹⁰ εἶναι ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου σὲ πλεῖστες περιπτώσεις, ὅταν δηλαδὴ καὶ στίς δυὸ παρατάξεις τῆς ἀντιδικίας ἐξ ἴσου δὲν ὑπάρχει θεοσέβεια, ἀλλὰ καὶ εἶναι βλαπτικὸς σὲ πλεῖστες περιπτώσεις, ὅταν δηλαδὴ στὴ μιὰ παράταξι τῆς ἀντιδικίας ὑπάρχει θεοσέβεια καὶ στὴν ἄλλη παράταξι τῆς ἀντιδικίας δὲν ὑπάρχει θεοσέβεια, καὶ οὔτε ἄλλωστε εἰλικρίνεια, καὶ ἔτσι ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου ἔχει πρακτικὸ ἀποτέλεσμα τὴν παραπλάνησι ἀντίστοιχα τοῦ δικαστηρίου, καὶ μάλιστα πρὸς βλάβην τῶν θεοσεβῶν καὶ πρὸς ὄφελος τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀνεντίμων.

Σὲ ἀκραῖες περιπτώσεις, ὁ θεσμὸς ἰδιαίτερα ἐπαγωγῆς ὅρκου παρῆχε σὲ δυσσεβέστατους ἀπατεῶνες τὴν εὐχέρεια νὰ ἐκβιάσουν ἡθικὰ θεοσεβεῖς ἀντιδίκους. Ὁ θεοσεβέστατος χριστιανός, καθὼς καὶ ὁ ἀξιοπρεπέστατος πολίτης ἤδη στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, προτιμᾷ νὰ χάσει τὴ δίκην παρὰ νὰ ὀρκισθεῖ, ἂν καὶ πρόκειται νὰ καταθέσει τὴν ἀλήθεια καὶ μόνῃ τὴν ἀλήθεια.

Μόλις χρειάζεται ἴσως νὰ παρατηρηθεῖ, ὅτι ἡ κατάργησις τοῦ ὅρκου δὲν συνεπιφέρει ἐξασθένησι τῆς εὐλογησ προσπάθειας τοῦ κράτους νὰ ἐπηρεάζει ἀποτελεσματικὰ τοὺς μάρτυρες, ὥστε νὰ καταθέτουν μὲ εἰλικρίνεια τὴν προσιτὴ σ' αὐτοὺς ἀλήθεια, καὶ τὰ ὅργανά του γενικά, ὥστε νὰ μένουν προσηλωμένα στὴν ἐκπλήρωσι τοῦ καθήκοντος. Ἀντὶ ὀρκοδοσίας δηλαδὴ θὰ ὑπάρχει ἐπίσημη καὶ ὑπεύθυνη διαβεβαίωσις, πού ἡ ἀθέτησί της μάλιστα θὰ ἔχει ποινικὲς συνέπειες τῆς ἴδιας βαρύτητος μὲ τίς ποινικὲς συνέπειες τῆς ψευδορκίας.

Καὶ ἄς μὴ νομισθεῖ, ὅτι αὐτοσχδιάζω ἐνώπιόν σας ἀπόψε μὲ ὅσα εἶπα γιὰ τὸν θεσμὸ τοῦ ὅρκου. Πρὶν σαρανταένα χρόνια ἤδη, ἐμπεριστατωμένη¹¹ πραγματεία μου

10. Βλ. καὶ Ἀριστοτέλης *Ρητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον* 1432b 1-2.

11. Καὶ μὲ καίριες παραπομπὲς στὴ σχετικὴ πρὸς τὸ θέμα βιβλιογραφία.

«περὶ ὅρκου» εἶχε δημοσιευθεῖ στὸ περιοδικὸ «Νέον Δίκαιον» (τόμος 1961) καὶ βρίσκεται ἀναδημοσιευμένη στὸ βιβλίο μου τοῦ 1980 «Μελετήματα Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου». Ἐκτοτε, ἡ κατάστασις ὡς πρὸς τὴν ὀρκοδοσίαν βελτιώθηκε, τουλάχιστον μερικὰ, δηλαδὴ στὴ διεξαγωγή τῶν ἀπὸ τὴν Πολιτικὴ Δικονομία διεπόμενων δικῶν. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν κατάργησις τοῦ ὅρκου, ἀφοῦ καὶ μοῦ ἐστοίχησε καταδίκη σὲ φυλάκιση ἐνὸς μηνός, ἀπέφερε τοὺς πρώτους καρπούς της.

Εἶναι καιρὸς νὰ υπάρξει τολμηρὴ πρωτοβουλία γιὰ τὴν ὀλικὴ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ ἡθικὸ ἄγος τοῦ ὅρκου, ἀσυμβίβαστου ἄλλωστε ἤδη πρὸς τὸ ἄρθρο 7 τοῦ Συντάγματος.

*

* *

Τὸ ἐπώνυμο εἶναι συμπλήρωμα τοῦ ὀνόματος καὶ χρησιμεύει πρὸς ἔκφραση ὅχι μόνο τῆς ταυτότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκογένειας τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου, καὶ διαμέσου αὐτῆς καὶ τῶν συγγενῶν του.

Τὸ ὄνομα δὲν ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπο κατὰ φύσιν, ὑπάρχει σ' αὐτὸν ὡς θεσμός, δηλαδὴ ὡς πλάσμα τοῦ πνεύματος, ὑπηρετικὸ τῆς κοινωνίας, καὶ ὑπάρχει ἀρχαίῳθεν. Ἡ προέλευσί του ὅμως θεωρεῖται ἱστορικὰ δυσεξήγητη¹².

Ἄς διαλογισθοῦμε γιὰ τὴ λειτουργία του. Ἐπίγνωσις ἀτομικῆς ταυτότητος ἔχει ὁ ἄνθρωπος καὶ χωρὶς νὰ ἔχει ὄνομα, καθὼς ἔχει μύχια ὑπαρξιακὴ αὐτοσυναίσθησις, καὶ μάλιστα ὅπως αὐτὴ νοηματοῖζεται, καὶ ἄρα ἐμπεδώνεται, μὲ τὴ χρῆσις τῆς ἀντωνυμίας «ἐγώ». Ἡ αὐτεπίγνωσις ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ὑπαρξιακῆς του ἀτομικῆς ταυτότητος ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν αὐτογνωσίαν του ὡς ὑπαρξιακῆς μονάδας, ἐπιτεύξιμη ἔγκαιρα μὲ τὴ βίωσις τῆς παρουσίας ἄλλου ἀνθρώπου, τῆς μητέρας του πρώτιστα, καὶ τὴ συναίσθησις τῆς πρὸς αὐτὴν ἑτερότητος, σύνδρομη ἀρχικὰ τῶν ὥρων χωρισμοῦ ἀπὸ αὐτήν, καὶ συνεπαγόμενη ἐντονώτερη συναίσθησις τῆς ἀτομικῆς του ὑπαρξιακῆς ταυτότητος, ἀποληκτικὴ στὴν καὶ λογικὰ ἐδραιωμένη συνείδησις τοῦ ἐγώ. Ὑπαρξιακὸς ὅμως τρόπος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ καὶ ὁρος γιὰ τὴ συντήρησις καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑπάρξεώς του, εἶναι ἡ ἐπικοινωνία μὲ ἄλλον ἄνθρωπο εἴτε ἄλλους ἀνθρώπους, δηλαδὴ πέραν ἀπὸ τὴ μητέρα ἢ ἄλλη τροφὸ στὴ βρεφικὴ του ἡλικία. Γιὰ τὴν ἐπικοινωνίαν λοιπὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς μὲ ἄλλον ἄνθρωπο ἐπαρκοῦν οἱ ἀντωνυμίες «ἐγώ» καὶ «σύ». Οἱ ἀντωνυμίες ὅμως «αὐτός» καὶ «αὐτοί» δὲν ἐπαρκοῦν πάντοτε γιὰ τὴν ἀπλὴ καὶ ἀναφορὰ σὲ ἓναν ἢ πολλοὺς μεταξὺ περισσοτέρων ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν δὲν ἐπαρκοῦν ποτὲ σχεδὸν γιὰ τὴν κλήσις καὶ προσέλευσις

12. Βλ. Encyclopaedia of Religion and Ethics IX, σ. 130.

ένος ἢ πολλῶν σέ μεγάλη ἀπόσταση εὕρισκομένων ἀνθρώπων. Ἰδοὺ, λοιπόν, ἡ βασική πρακτική ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀτομικοῦ ὀνόματος. Καὶ ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐντείνεται, ὅσο θρίσκεται ὁ ἄνθρωπος σὲ πυκνότερες σχέσεις μὲ περισσοτέρους ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀναφορὰ σὲ ἄλλο ἄνθρωπο, ἢ γιὰ τὴν πρόσκληση ἀνθρώπου ἄλλου πρὸς ἐπικοινωνία μὲ αὐτόν, ὑπάρχει ὅχι μόνο στὸν ἰδιώτη ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ στὰ διάφορα ὄργανα τῆς κοινωνίας, τὰ ἐπιφορτισμένα μὲ ἀποστολή, ἐξυπηρετική κάποιας λειτουργίας της.

Ὅσο καὶ ἂν ὅμως ἔχουν ἀρχαίῳθεν οἱ ἄνθρωποι ὄνομα χάριν τῆς μεταξύ τους ἐπικοινωνίας προπάντων, καὶ πρὸς ἐξυπρέτηση τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, ἡ συνάφεια τοῦ ὀνόματος μὲ τὴν ἀτομική τοῦ ἀνθρώπου ταυτότητα, εἶναι τόσο βαθιὰ ριζωμένη στὴ συνείδησή του, ὥστε ν' ἀποτελεῖ συστατική τοῦ προσώπου του ἰδιότητα· σὲ ἱκανὰ πολιτισμένες κοινωνίες μάλιστα εἶναι καὶ νομικὰ διακαθορισμένη ὡς ἀντικείμενο δικαιώματος ἢ καὶ ὑποχρέωσης. Ἀλλὰ καὶ στὴ συνείδηση τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἶναι ριζωμένη ἐπίσης ἡ συνάφεια τοῦ ὀνόματος συγκεκριμένου ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀτομικότητά καὶ τὴν ὑπαρξή του.

Ἰσχύει αὐτὸ καὶ γιὰ τὸ λεγόμενο ἐπώνυμο, συμπλήρωμα τοῦ ὀνόματος, ἀνεπαρκέστατου σὲ πολυάνθρωπες κοινωνίες, καθὼς τὸ ἴδιο ἀπλῶς ὄνομα ἔχουν σ' αὐτὲς πολλοὶ ἄνθρωποι. Τὸ ἐπώνυμο ἦταν προνόμιο ἀρχικὰ τῶν εὐγενῶν στὴν Εὐρώπῃ¹³, σήμερα ὅμως εἶναι, καὶ ἀπὸ αἰώνων ἤδη, κύριο στοιχεῖο τοῦ ὀνόματος, καὶ ὅχι μόνο τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ ὅλων τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ.

Ὁ θεσμὸς τοῦ ἐπωνύμου, ὅπως ἰσχύει σήμερα καὶ στὴν Ἑλλάδα — ἔλεγα σὲ διὰ-λεξή μου πρὶν 40 χρόνια σχεδόν — ἔχει τὰ ἐξῆς σπουδαῖα ἐλαττώματα. Δὲν ὑπάρχει στὴ γυναίκα ἐπώνυμο σταθερὸ καὶ συνυφασμένο μὲ τὸ πρόσωπό της. Μὲ τὸ γάμο δηλαδὴ ἐπέρχεται ἀποβολὴ τοῦ ἐπωνύμου της καὶ ἀπόκτηση ἐπωνύμου, ὁμοίου πρὸς τὸ ἐπώνυμο τοῦ συζύγου της, ἐνῶ μὲ τὸ διαζύγιο ἢ τὴν ἀκύρωση τοῦ γάμου ἐπέρχεται ἄλλη μεταβολὴ τοῦ ἐπωνύμου της, καὶ πάλι μεταβολὴ ἄλλη τοῦ ἐπωνύμου της ἐπέρχεται μὲ δεύτερο τυχόν γάμο, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ γυναίκα ὑπέχει ἔτσι ἐπωνυμικὸ χαμαιλεοντισμὸ, ἐξευτελιστικὸ τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ προσβλητικὸ τῆς εὐαισθησίας της· ἐμφανίζεται σὰν νὰ μὴ ἔχει ἐνιαία εἴτε αὐθύπαρκτη προσωπικότητα, ἀλλὰ σὰν νὰ ὑπάρχει αὐτεξούσια καὶ μὲ προσωπικότητα ἐνιαία, μόνο ἐφόσον μένει ἄγαμη, ἐνῶ μὲ τὸ γάμο σὰν νὰ ξεπέφτει, σὲ μιὰ ἐξαρτημένη, ἄρα μειωμένη, προσωπικότητα, ἢ καὶ δίχως συνέχεια πρὸς τὴν ὅποια της προσωπικότητα πρὶν τὸ γάμο· καὶ ἔπειτα, μὲ τυχόν ἐπόμενο γάμο, σὰν νὰ ὑπέχει ἀνάλογες μεταμορφώσεις σὲ προσωπικότητα

13. Βλ. Noms de famille de France, 1945, The Encyclopaedia Americana, 19, 1958, σ. 685.

ἐξαρτημένη, δίχως συνέχεια πρὸς τὴν προηγούμενη, τὴν παρέμβλητη αὐτεξούσια μεταξύ τῶν δύο γάμων, καὶ πρὸς τὴν προηγούμενη καὶ ἀπ' αὐτὴν, δηλαδὴ τὴν αὐτεξούσια πρὶν τὸν πρῶτο γάμο. Ἡ τέτοια ὅμως ἐμφάνιση τῆς γυναίκας, μὲ τὶς γελοῖες αὐτὲς μεταβολὲς τοῦ ἐπωνύμου της, εἶναι ὀλωσδιόλου ἀντίθετη πρὸς τὴν ἐνότητα προσωπικότητος, βιολογικά, ψυχολογικά, ἠθικά, νομικά, πού ἀναμφίβολα καὶ ἡ γυναίκα ἔχει, ἄσχετα μὲ τὸ γάμο, καθὼς καὶ ὁ ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αὐτεξουσιότητα προσωπικότητος, πού ἔχει ἀναμφίβολα καὶ ἡ γυναίκα, ἔστω καὶ ἔγγαμη. Ἡ κατάσταση ὅμως αὐτή, νὰ ἐμφανίζεται ἡ γυναίκα σὰν πρόσωπο ἐτερώ-
νυμο, θίγει ἄμεσα τὴν ἠθικὴ αὐταξία της καὶ διαψεύδει χονδρικά τὴν ἀναγνωρισμένη ἐπίσημα ἰσοτιμία της πρὸς τὸν ἄνδρα. Ἰδιαίτερα, μάλιστα, καὶ τραυματίζει τὴ μητρικὴ εὐαισθησία της, ἀλλὰ καὶ περιέχει κάτι σὰν χλεύη σχεδόν, ἡ ἐπωνυμικὴ σχέση της πρὸς τὰ τέκνα της· καθὼς δηλαδὴ τὸ ἐπωνύμὸ της μεταβιβάζεται μόνον στὸ ἐξώγαμο τυχὸν τέκνο της, ὅχι ὅμως καὶ στὰ «νόμιμα» τέκνα της.

Ἀλλὰ ἡ ἀποβολὴ μὲ τὸ γάμο ἀπὸ τῆς γυναίκας τοῦ ἐπωνύμου της εἶναι καὶ σὲ δυσαρμονία πρὸς τὴ μὴ ἀποβολὴ μὲ τὸ γάμο τῆς συγγένειάς της μὲ τοὺς γονεῖς της καὶ τὰ ἀδελφία της. Καὶ εἶναι τουλάχιστον ἀλλόκοτο, νὰ ἔχει τὸ ἴδιο ἐπώνυμο ἡ ἔγγαμη γυναίκα, ὅχι μὲ τοὺς γονεῖς της καὶ τὰ ἀδελφία της, ἀλλὰ μὲ τοὺς γονεῖς καὶ τὰ ἀδελφία τοῦ συζύγου της, ἀνθρώπους δηλαδή, πού ἔχουν ἀπλῶς συμβατική, ὀψιγενῇ καὶ ὅχι ἀκατάλυτη συγγένεια μαζί της.

Καὶ στὴν καθημερινὴ ὅμως ζωὴ φέρνει πολλαπλὲς δυσκολίες καὶ ταλαιπωρίες περιττὲς ἢ ἔλλειψη αὐτῇ ἐπωνύμου σταθεροῦ τῶν γυναικῶν· μάλιστα ὅχι μόνο γιὰ τὶς ἴδιες τὶς γυναῖκες στὴν κοινωνικὴ διακίνησή τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς κρατικὲς εἴτε ἄλλες Ὑπηρεσίες, πού καὶ σὲ παραπλανήσεις παρασύρονται κάποτε ἀπὸ τὶς μεταβολὰς τοῦ ἐπωνύμου τῶν γυναικῶν.

Ἐξ ἄλλου, ὅχι μόνο στὴν περίπτωσιν τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε ἄνθρωπο, εἴτε ἄνδρα εἴτε γυναίκα, τὸ σημερινὸ σύστημα ἐπωνύμου εἶναι πολλαπλὰ ἐλαττωματικό. Τὸ ἀπλῶς πατρωνυμικὸ αὐτὸ σύστημα ἐπωνύμου εἶναι σὲ δυσαρμονία ἐκδηλη πρὸς τὴ βιολογικὴ προέλευση καὶ πρὸς τὴν ἠθικοσυναισθηματικὴ προσήλωση τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ὑποδηλώνει μόνο τὸν πατέρα, σὰν μοναδικὸ γονέα, καὶ τὴν οἰογένεια ἐκείνου· ἔτσι ὅμως καὶ δὲν ἐκφράζει οὔτε κἂν τὴ συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου μὲ πληρότητα, μάλιστα πολὺ συχνὰ οὔτε κἂν τὴν ταυτότητά του μὲ ἐπάρκεια. Ἡ συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀναμφίβολη καὶ ἀξιώτατη, πρὸς τοὺς ἐκ μητρὸς συγγενεῖς δὲν ἐκφράζεται καθόλου· οὔτε ἄλλωστε ἡ συγγένεια πρὸς τὴ μητέρα, τὸν κατ' ἐξοχὴν γονέα, σὲ περίπτωσιν διαζυγίου ἢ ἀκυρωμένου γάμου· ἀλλὰ οὔτε ἡ στενωτάτη καὶ γνησιώτατη συγγένεια μεταξύ ἐτεροθαλῶν ἀδελφῶν ἀπὸ τὴν ἴδια μητέρα.

Μὲ τὴν πολυχρησίαν τῶν περισσώτερων ἐπωνύμων, ἀναπότρεπτη ἀπὸ τὴν ἔντονη πυκνότητα πληθυσμοῦ, στίς μεγαλοπόλεις προπάντων, δὲν ἐπαρκοῦν πιά τὰ περισ-

σότερα ἐπώνυμα νὰ δηλώσουν τὴν ταυτότητα κάθε ἀνθρώπου, ἀλλὰ δημιουργοῦν συχνά, μὲ πλεῖστες ὁμωνυμίες, συγχύσεις προσώπων, καὶ ἔτσι ἀποτελοῦν αἰτία γιὰ ὀχληρὲς παρεξηγήσεις καὶ ταλαιπωρίες ἀνυπαίτιες, ἢ καὶ ἄτοπες καὶ ἀπατηλὲς ἐπωφελήσεις κάποτε, καὶ γιὰ δυσχέρειες ἀντίστοιχες ἢ καὶ παραπλανήσεις τῶν κρατικῶν εἴτε ἄλλων Ὑπηρεσιῶν.

Τὰ σπουδαῖα ὅμως αὐτὰ ἐλαττώματα μπορεῖ νὰ ἐκλείψουν ριζικά, μὲ τὴ θέσπιση ἐνὸς συστήματος ἐπωνύμου, ἐκφραστικοῦ τῆς βιολογικῆς πραγματικότητος καὶ ὁλωσδίου ἄπταιστου ἠθικά, ἐξυπηρετικοῦ ἐξ ἄλλου τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐποχῆς μας, καὶ ἄριστα προσαρμοσμένου στὸ πνεῦμα τῆς.

Ἔχω δημοσιεύσει ἀπὸ τὸ θέρος τοῦ 1960 (στὴν Ἐφημερίδα Ἑλλήνων Νομικῶν, τεύχος Ἰουλίου) τὸ ἄρτιο αὐτὸ σύστημα ἐπωνύμου, καὶ εἶχα ζητήσῃ τότε νὰ θεσπίσῃ τὸ πρότυπο αὐτὸ σύστημα ἐπωνύμου ἡ Ἑλλάς πρώτη, ὥστε νὰ εὐρεθῇ, μὲ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἑβδόμης δεκαετίας τοῦ αἰῶνος, σὲ προβάδισμα ἠθικὸ ἀντίκρου στὰ πολιτισμένα ἔθνη τοῦ κόσμου.

Τὸ πρότυπο αὐτὸ σύστημα ἐπωνύμου διατυπώνεται ὡς ἐξῆς στὸ βασικὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ σχεδίου νόμου, ποῦ ἔχω ὑποβάλλει σὲ ἀρμόδιο Ὑπουργὸ καὶ δημοσιεύσει ἀργότερα στὸ βιβλίό μου «Ἠθικά Β» (1962).

«Τὸ ἐπώνυμον παντὸς ἀνθρώπου, ἔχοντος ἐλληνικὴν ἰθαγένειαν, ἀπαρτίζεται διὰ συνθέσεως ἐκ τοῦ ἐπωνύμου ἐκατέρου τῶν γονέων αὐτοῦ, καὶ δὴ τὸ μὲν τοῦ ἄρρενος κατὰ προήγησιν τοῦ πατρικοῦ ἐπωνύμου, τὸ δὲ τῆς θηλείας κατὰ προήγησιν τοῦ μητρικοῦ ἐπωνύμου, οὐδαμῶς ἐξ ἄλλου μεταβαλλόμενον ἐκ τοῦ γάμου αὐτῆς. Πρὸς ἀπάρτισιν τοῦ συνθέτου οὕτω ἐπωνύμου, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπώνυμον τοῦ γονέως εἶναι ἤδη οὕτω σύνθετον, λαμβάνεται μόνον τὸ πρῶτον συστατικὸν αὐτοῦ».

Ἐξ ἄλλου, μὲ διάταξιν μεταβατικὴν στὸ σχέδιο αὐτὸ νόμου καθορίζεται ὡς ἐξῆς ἡ ἐναρξὴ ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος αὐτοῦ δυαδικοῦ ἐπωνύμου, σταθεροῦ καὶ στίς γυναῖκες:

«Ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου ἄρχεται ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1961, ἥτοι καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐπωνύμου, ἐπὶ τῶν γεννωμένων ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1961, τοῦ ἐπωνύμου τῆς μητρὸς λαμβανομένου ἄνευ τῆς ἐκ τοῦ γάμου ἀλλοιώσεως αὐτοῦ, καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν μὴ ἀλλαγὴν τοῦ ἐπωνύμου τῆς γυναικὸς διὰ τοῦ γάμου, ἐπὶ τῶν ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1961 τελουμένων γάμων».

Δὲν χρειάζονται πολλὰ σχόλια γιὰ τὸ ἄρτιο αὐτὸ σύστημα ἐπωνύμου, τὸ δίχως τὰ ἐλαττώματα καὶ τίς ἐλλείψεις τοῦ μέχρι σήμερα καθιερωμένου. Ἀξίζει μόνον ἴσως νὰ τονισθῇ τὸ ἐξῆς: Ἄν στὸ ἐπωνυμικὸ ζεῦγμα, τὸ συστατικὸ τοῦ ἐπωνύμου τῶν ἀνδρῶν, τὸ πατρικὸ ἐπώνυμο προηγῆται, καὶ στὸ ἐπωνυμικὸ ζεῦγμα, τὸ συστατικὸ τοῦ ἐπωνύμου τῶν γυναικῶν, προηγῆται ἀντίστροφα τὸ μητρικὸ ἐπώνυμο, ἡ ἐναλλαγὴ αὐτὴ ἐπιβάλλεται γιὰ δυὸ λόγους: γιὰ νὰ πραγματωθῇ τὸ αἶτημα τῆς ἰσοτιμίας

τῶν δύο γονέων μεταξύ τους, με τὴν ἐναλλάξ τίμηση ἔτσι καὶ τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας, κατὰ προσαρμογὴ πρὸς τὴ βιολογικὴ πραγματικότητα· καὶ γιὰ νὰ διευκολυνθεῖ στὶς ἐπόμενες γενεές ἡ διατήρηση ἐπ' ἄπειρον στοὺς ἀπογόνους, καὶ τοῦ ἀρχικοῦ πατρικοῦ ἐπωνύμου στὴ σειρὰ τῆς ἀδιάπτωτης ἀρρενογονίας, καὶ τοῦ ἀρχικοῦ μητρικοῦ ἐπωνύμου στὴ σειρὰ τῆς ἀδιάπτωτης θηλυγονίας (καθὼς δηλαδὴ μόνο τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα τοῦ ἐπωνυμικοῦ ζεύγματος μεταφέρεται καὶ στά, θήλεα εἴτε ἄρρενα, τέκνα γιὰ τὴν ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπωνύμου τους, δυαδικὴ πάντοτε καὶ ὄχι τετραπλῇ, ὀκταπλῇ κ.ο.κ.). Καὶ ἀξίζει ἀκόμη νὰ ἐξηγηθεῖ, ὅτι με τὴ ζεύξη τῶν δύο ἐπωνυμικῶν στοιχείων ἐπέρχεται κάποια ἐξειδίκευση ἂν μὴ ἐξατομίκευση, ὥστε νὰ ἔχει ἐπάρκεια τὸ ἐπωνυμικὸ ζεύγμα γιὰ τὴ δήλωση τῆς ταυτότητας κάθε ἀνθρώπου, με ὑπερνίκηση τῆς κοινοχρηστίας πλείστων σημερινῶν ἐπωνύμων καὶ ἀποφυγὴ τῶν ἀποτόκων τῆς συχνῶν ὁμωνυμιῶν.

Αὐτὰ διακήρυχνα γιὰ τὸν θεσμὸ τοῦ ἐπωνύμου τὴν 9 Μαΐου 1963, με ἀναφορὰ στὴ δημοσιευμένη τὸ 1960 πραγματεία μου. Ἐκτοτε ὁμίλησα ἢ ἔγραφα ἐπανειλημμένα γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, ὅπως μαρτυροῦν πολλὲς σελίδες τοῦ βιβλίου μου «Ἐπίμαχοι θεσμοὶ καὶ ἄλλα θέματα», 1987. Ἐδέησε νὰ παρέλθουν δύο δεκαετίες γιὰ νὰ εἰσακουσθῶ ἐπὶ τέλους, ἔστω ἐλλειπτικὰ μόνο, ἀλλὰ καὶ σφαλερὰ ἐν μέρει. Σήμερα, καὶ ἀπὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον, δὲν ὑπάρχει ὁ ἐπωνυμικὸς χαμαιλεοντισμὸς τῶν γυναικῶν, δηλαδὴ ὁ γάμος δὲν ἐπιφέρει ἀλλοίωση τοῦ ἐπωνύμου τῶν γυναικῶν. Ἡ θέσπιση τῆς σπουδαιότατης αὐτῆς, ἀναμορφωτικῆς, μεταβολῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἐπωνύμου συντελέσθηκε στὸ πλαίσιο τῆς «Εἰσαγωγῆς ἰσότητος δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων εἰς τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον», κατὰ συμμόρφωσιν πρὸς ρητὴ ἐπιταγὴ τοῦ ἀπὸ Ἰουνίου 1975 ἰσχύοντος Συντάγματος.

Ἀλλὰ ἡ μὴ ὁμειπωνυμία τῶν συζύγων ἔθεσε ὀξύτατο πρόβλημα, συγκαλυμμένο πρὶν ἢ καὶ ἀνύπαρκτο νομικά: τί ἐπώνυμο θὰ ἔχει τὸ κάθε τέκνο τους. Λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἄριστη ἐνέχει, ὅπως ἐκθέσαμε, τὸ δυαδικὸ σύστημα ἐπωνύμου, ἐπισημμένο ἀπὸ ἐμὲ τὸ 1960. Καὶ ὁ πρῶτος Πρόεδρος τῆς ἀρμόδιας Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἀείμνηστος Καθηγητὴς Ἀνδρέας Γαζής εἶχε τὸ 1981 ὀρθὰ διατυπώσει τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπωνύμου τῶν τέκνων: «Ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ σύζυγοι διατηροῦν τὰ ἐπώνυμά τους, τρεῖς λύσεις εἶναι δυνατές: συνδυασμὸς τῶν ἐπωνύμων τῶν γονέων – μάλιστα κατὰ τὸ σύστημα Δεσποτοπούλου – ἢ ἐπώνυμο τοῦ πατέρα ἢ ἐπώνυμο τῆς μητέρας. Ἄν ἀποκρουσθεῖ τὸ διπλὸ ἐπώνυμο, μένει νὰ διαλέξομε μεταξύ τῶν ἐπωνύμων τῶν γονέων».

Ἐγραφα τότε: «Ὅποιο ἀπὸ αὐτὰ ὅμως καὶ ἂν διαλέξομε, παραβιάζομε τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος εἰς βάρος τοῦ γονέως, πού τὸ ἐπώνυμό του δὲν θὰ ἐπιλεγεῖ, ἐνῶ καὶ ἀπεμπολοῦμε οἰκτρὰ τὴν ἀλήθεια ὡς πρὸς τὴ βιολογικὴ προέλευση τοῦ τέκνου, προερχόμενου πάντοτε καὶ ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς.

Μάταιη ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε ἡ ἔκκλησή μου πρὸς τὰ μέλη τῆς ἀρμόδιας Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, νὰ υἱοθετήσουν τὸ προτεινόμενο ἀπὸ ἐμὲ ἄρτιο δυαδικὸ σύστημα ἐπωνύμου, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἰσχύει σὲ ξένη χώρα. Ἡ πλειοψηφία τῆς Ἐπιτροπῆς ἀκολούθησε ξένα πρότυπα νεόκοπα καὶ σφαλερά, καὶ εἰσηγήθηκε θέσπιση, πολλαπλὰ ἐλαττωματικὴ, δηλαδὴ καὶ ἀπὸ ἀποψη ἠθική, καὶ ἀπὸ ἀποψη κοινωνική, καὶ ἀπὸ ἀποψη σεβασμοῦ πρὸς τὸ Σύνταγμα. Ἡ ἐλαττωματικὴ αὐτὴ θέσπιση ἰσχύει καὶ σήμερα καὶ ὀρίζει, ὅτι πρέπει νὰ δηλώνουν οἱ μελλόνυμφοι ἐνώπιον συμβολαιογράφου, ἢ τοῦ λειτουργοῦ τῆς ἐπικειμένης τελέσεως τοῦ γάμου, ἂν τὸ κάθε τέκνο τους θὰ λάβει τὸ πατρικὸ ἐπώνυμο ἢ τὸ μητρικὸ ἐπώνυμο ἢ καὶ τὰ δύο, καὶ ὅτι, ἂν παραλείψουν τὴ δήλωση, θὰ λάβει τὸ πατρικὸ ἐπώνυμο. Ἡ πλειοψηφία τῆς Ἐπιτροπῆς εἶχε παρασυρθεῖ στὸ νομοθετικὸ αὐτὸ σφάλμα, καὶ ἀπὸ ἰδεολογία φιλελευθερισμοῦ ἀκράιου, εἶχε δηλαδὴ στηριχθεῖ στὴν ὑποτιθέμενη ἐλευθερία ἐπιλογῆς ἐπωνύμου τῶν τέκνων ὡς δικαίωμα δῆθεν τῶν γονέων, ἄρα εἶχε παρανοήσει καίρια τὴν οὐσίαν τῆς ἐλευθερίας¹⁴ καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ἐπωνύμου. Ἀγνοήθηκε ὅτι ἐλευθερία δὲν σημαίνει αὐθαιρεσία καὶ ψευδολογία, ὅτι μὲ τὸ ἐπώνυμο δηλώνονται οἱ γονεῖς καὶ ὅτι δὲν ἐπιλέγονται οἱ γονεῖς.

Ὁ σφαλερὸς αὐτὸς θεσμὸς παροτρύνει τοὺς μελλόνυμφους νὰ ταπεινώσουν τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐνὸς μὲ τὴν ἐπιλογή τοῦ ἐπωνύμου τῆς οἰκογένειας τοῦ ἄλλου, καὶ ἄρα νὰ προκαλέσουν καὶ τὴ συνεπόμενη δυσἀρέσκεια μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἡμιψευστοῦν ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴ τῶν μελλοντικῶν τέκνων, μὲ τὴν ἀποσιώπηση τῆς μιᾶς ἀπὸ τίς δύο πάντοτε ρίζες τους. Παρασυνέπεια, ἐξ ἄλλου, εἶναι ἡ συγκεχυμένη κατάστασις, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ λειτουργία τοῦ ἐπωνύμου, καθὼς τὸ ἐπώνυμο τῶν τέκνων ἄλλων οἰκογενειῶν θὰ εἶναι πατριαρχικοῦ συστήματος, ἄλλων μητριαρχικοῦ συστήματος, ἄλλων μικτοῦ συστήματος, ὥστε νὰ μὴ ἐνέχει σαφήνεια τὸ ἐπώνυμο τοῦ κάθε τέκνου πρὸς ἐπισήμανση τῶν συγγενειῶν του, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία στὸ σύνολό της νὰ ἔχει τὴν ἀντίστοιχη ἀταξία.

Ἰπάρχει ὅμως καὶ παράβασις τοῦ Συντάγματος, καθὼς ὁ ἄστοχος αὐτὸς θεσμὸς ἐνέχει μᾶλλον διαβουκόληση τῶν γυναικῶν, μάλιστα ὡς πρὸς τὸ ἱερὸ δικαίωμα γιὰ μὴ παραναγνώριση τῆς μητρότητας, καθὼς 1) ὀρίζει ἀπόκτηση ἀπὸ κάθε τέκνο τοῦ πατρικοῦ ἐπωνύμου, ἂν δὲν προηγηθεῖ τοῦ γάμου δήλωσις τῶν μελλονύμφων ἐπιλογῆς τυχόν τοῦ μητρικοῦ ἐπωνύμου, καὶ αὐτὸ θὰ συμβαίνει πάντοτε σχεδόν, ἀφοῦ οἱ πλεῖστοι μελλόνυμφοι ἀποφεύγουν φυσικὰ νὰ προβοῦν στὴ διχαστικὴ τῶν οἰκογενειῶν τους δήλωσις αὐτὴ ἐπιλογῆς, καὶ 2) χειροτερεύει τὴν προηγούμενη

14. Περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἐλευθερίας βλ. Despotopoulos, *Études sur la liberté*, 1974.

κατάσταση, ἀφοῦ μὲ τὴ διατήρηση ἀπὸ τὴ μητέρα τοῦ πρὸ τοῦ γάμου ἐπωνύμου τῆς θὰ συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε νὰ διαφέρει τὸ ἐπώνυμο τῆς μητέρας ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο τῶν τέκνων τῆς, ὅ,τι συνέβαινε πρὶν μόνο σὲ περίπτωση διαζυγίου τῆς.

Καὶ εἶναι λυπηρόν, ὅτι γίνεται ἀνεκτὴ ἐπὶ ὁλόκληρῃ δεκαπενταετία ἡ τήρηση τοῦ ἁμαρτωλοῦ αὐτοῦ καὶ διαβουκολητικοῦ τῶν γυναικῶν θεσμοῦ ἐλεύθερης δῆθεν ἐπιλογῆς ἐπωνύμου τῶν τέκνων, καὶ ἡ ἀντίστοιχη παραβίαση τῆς συνταγματικῆς θεσπισμένης ἀρχῆς τῆς ἰσότητος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Εἶναι ἰδιαίτερα λυπηρόν, ὅτι δὲν θεσπίσθηκε ἀκέραιο τὸ ἐπινοημένο ἀπὸ ἐμὲ σύστημα ἐπωνύμου, ἅμοιρο παρομοίων ἐλαττωμάτων. Μὲ αὐτό, ὅς μοῦ συγχωρηθεῖ νὰ ἐπαναλάβω, α) ἱκανοποιεῖται ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ εὐαισθησία τῶν γυναικῶν ὡς συζύγων καὶ ὡς μητέρων, καθὼς καὶ τῶν ἀνδρῶν, ἐξ ἴσου, ὡς συζύγων καὶ ὡς πατέρων, β) ἐκφράζεται ἄρτια ἡ βιολογικὴ προέλευση τῶν τέκνων, ἀμφιθαλῶν ἢ ἑτεροθαλῶν, καὶ εἰδικώτερα σὲ ἀδελφία ἑτεροθαλῆ, εἴτε εἶναι ὁμοπάτρια εἴτε ὁμομήτρια, ὑπάρχει πάντα ἡμισύμπτωση ἐπωνύμου, καθὼς δὲν ἔχουν καὶ τοὺς δύο γονεῖς κοινούς, ἀλλὰ κοινὸ γονεῖα ἔχουν ἓναν μόνο ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς καθενός, γ) ἀποτρέπονται οἱ τόσο ἐνοχλητικὲς συχνὰ ἢ καὶ παραπλανητικὲς ὁμειωνυμίες, δ) ὑποδεικνύονται καὶ οἱ ἐκ μητρὸς καὶ οἱ ἐκ πατρὸς συγγενεῖς, ἀλλὰ καί, προσθέτω, ε) παρουσιάζεται ἡ πραγματικὴ στῆ διαδοχὴ τῶν γενεῶν λειτουργία τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας, μὲ ἀποσαφήνιση, ὅτι δὲν ὑπάρχει συνέχεια μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας οἰκογένειας, ὅπως ἀπατηλὰ ὑποβάλλεται ἀπὸ τὸ πατρωνυμικὸ σύστημα ἐπωνύμου, ἀλλὰ ἐπιτελεῖται διασύνδεση ἐκάστοτε δύο οἰκογενειῶν, μὲ τὴ σύζευξη ἄρρενος τέκνου τῆς μιᾶς καὶ θήλεος τέκνου τῆς ἄλλης, καὶ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ δια-οικογενειακὸ αὐτὸ γεγονὸς καινούργια οἰκογένεια.

Τὸ дуαδικὸ αὐτὸ σύστημα ἐπωνύμου ἐξαίρεται ἀπὸ τὸν κορυφαῖο Γάλλο Καθηγητὴ Νομικῆς Jean Carbonnier, στὸ διάσημο σύγγραμμά του Περὶ προσώπων, ὡς τὸ ἄριστα ἐκπληρωτικὸ τοῦ αἰτήματος ἰσότητος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν ἀρμόδιο Ὑπουργὸ Δικαιοσύνης πρωτοβουλία γιὰ νὰ παύσει ἔστω ἡ καθημερινὴ αὐτὴ παράβαση τοῦ Συντάγματος. Ὑπάρχει ἀπὸ χρόνια κατατεθειμένο στὸ Ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης ἀπὸ ἐμὲ τὸν ἴδιον Σχέδιο Νόμου, καὶ εἶμαι πάντοτε πρόθυμος νὰ συμπράξω, ἐφόσον μοῦ ζητηθεῖ, ὥστε νὰ παύσει ἐπιτέλους ἡ προκείμενη παράβαση τοῦ Συντάγματος, καὶ προπάντων νὰ ἀποκτήσουμε ὡς Ἑλληνικὸ Ἔθνος τὸ καλύτερο στὴν Οἰκουμένη σύστημα ἐπωνύμου, ὑπόδειγμα καὶ γιὰ τὶς νομοθεσίαις τῶν ἄλλων ἐθνῶν, πρὶν χάσῃ τυχόν τὴν εὐχέρεια τῆς αὐτονομοθεσίας καὶ στὸ θέμα τοῦ ἐπωνύμου ἀπὸ τὶς ἰσοπεδωτικὰς «Ὁδηγίες» τῶν Βρυξελλῶν. Δὲν ἦταν κακὸς δημαγωγὸς ὁ Περικλῆς, ὅταν διακήρυχνε: «Χρώμεθα γὰρ πολιτεία οὐ ζηλούση τοὺς τῶν πέλας νόμους, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ παράδειγμα ὄντες».